

Еколого-географічні особливості формування водогосподарського комплексу в басейні Р. Сіверський Донець

Н.О.Сидора

*Український науково-дослідний інститут екологічних проблем (УкрНДІЕП)
61166 Україна, м. Харків, вул. Бакуліна, 6*

Внаслідок інтенсифікації сільськогосподарського і промислового виробництва зросли об'єми водоспоживання і водовідведення. Через зміну форми ведення господарської діяльності проблема використання та охорони водних ресурсів набула ще більшу актуальність. Значний антропогенний вплив ще більш загострює питання щодо збереження річок від забруднення та виснаження.

Відомо, що водогосподарський комплекс басейну річки створюється для використання поверхневих водних ресурсів басейну. Він включає в себе користувачів, а також гідротехнічні споруди по регулюванню, транспортуванню, очистці води, які мають галузеве та міжгалузеве призначення. Водне господарство басейну розвивається і функціонує в інтересах населення і всіх господарських, соціальних, спортивно оздоровлюючих, культурно-просвітницьких та інших закладів, організацій та установ. Перерозподіл, регулювання і управління водними ресурсами здійснюється за допомогою водосховищ, магістральних каналів, водоводів, ставків; великі водосховища дозволяють компенсувати дефіцит стоку в маловодні роки та сезони. Такий водогосподарський комплекс був створений і у басейні р. Сіверський Донець в умовах, коли екологічні пріоритети лише проголошувалися.

Сіверський Донець є найбільшою річкою на сході України. Загальна довжина річки становить 1 053 км, площа басейну – 98 000 км². Басейн ріки Сіверський Донець знаходиться у межах двох держав та на території п'яти областей. Річка бере свій початок на південному схилі Середньоросійської височини біля м. Белгород (Росія). Далі тече територією України - по Харківській, Донецькій та Луганській областях. Сіверський Донець впадає в Дон в межах Ростовської області (Росія). Українська частина за своїми розмірами і впливом на стік є головною. Довжина річки становить 700 км, а площа басейну – 54 500 км² (55% загальної площі водозбору).

Сіверський Донець має 11 приток першого порядку, які мають довжину більше 50 км та додатково 210 річок, довжина яких не перевищує 50 км.

Сіверський Донець і його найбільші притоки регулюються чотирма головними водосховищами в верхній частині басейну, а також багатьма малими водосховищами на притоках. У басейні р. Сіверський Донець розташовано чотири водосховища, існують судохідні гідровузли та водні пости.

Ресурси басейну Сіверського Дінця використовуються дуже інтенсивно. В Україні цей регіон є найбільш урбанізованим та індустріальним, в ньому проживає близько 10 мільйонів чоловік, тут дуже висока густота населення. У басейні річки здійснює господарську діяльність близько 500 підприємств, в тому числі 100 водоемких, а саме хімічних та металургійних, які є

небезпечними в екологічному відношенні. Всі ці підприємства потребують великої кількості води. Тому інтенсивність використання вод Сіверського Дінця і його притоків в регіоні у два рази більше, ніж середня по Україні. Екосистеми басейну цієї річки є найбільш антропогенно навантаженими.

До одного з головних чинників впливу можна віднести поверхневий стік, у тому числі з не каналізованих населених пунктів, об'єктів тваринництва та сільськогосподарських угідь.

Основними серед точкових джерел забруднення є вугільні шахти, хімічні та металургійні об'єкти, а також цукрові заводи. Ці об'єкти промисловості здійснюють скид стічних вод переважно у водні об'єкти басейну Сіверського Дінця. Через міські очисні споруди у воду надходять такі речовини як нафтопродукти, жири та СПАВ, а також важкі метали.

Основними забруднюючими речовинами, що утворюються в результаті сільськогосподарської діяльності є відходи життєдіяльності тварин, антибіотики і гормони, хімікалії, які використовуються в шкіряному виробництві, добрива та пестициди, якими обприскуються сільськогосподарські культури.

На формування якості води суттєво впливають і природні чинники такі, як клімат, ландшафт, геологічні умови та інше. Особливо це стосується малих річок, яких у басейні р. Сіверський Донець нараховується 1489.

Водні ресурси України є одним з найголовніших факторів розвитку і розміщення виробничих сил. Через те, що водні ресурси є обмеженими та нерівномірно розташовані по території країни, з метою забезпечення населення та промисловості водою широко використовуються методи регулювання річного стоку.

На сьогодні водогосподарські проблеми у басейні р. Сіверський Донець вирішуються значно ефективніше ніж водноекологічні. Подальший розвиток водогосподарських комплексів в басейні Сіверського Дінця потребує більш глибокого аналізу перш за все екологічної ситуації. Заходи щодо покращення стану та водогосподарської ситуації в басейні мають бути пріоритетованими з обов'язковим урахуванням транскордонних аспектів.

Комплексні водогосподарські заходи, які розробляються УкрНДЦЕП за участю автора орієнтовані на раціональне використання водних ресурсів, збереження біологічного різноманіття та екологічне оздоровлення басейну. При розробці цих заходів враховуються також і географічні особливості регіону. Впровадження заходів програм розроблених УкрНДЦЕП щодо екологічного оздоровлення стану ріки Сіверський Донець та малих річок дозволять суттєво поліпшити екологічний стан басейну, зберегти та відновити його природні особливості.